

ΕΓΧΑΡΑΚΤΗ ΣΤΛΕΓΓΙΔΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΑΝΗ

Άννα Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου
Πανεπιστήμιο Κύπρου
panayotou.anna@ucy.ac.cy

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Επανεξετάζεται η εγχάρακτη επιγραφή επί στλεγγίδας του Ε' αι. π.Χ. από την Αιανή της Ελιμίας, στη Μακεδονία. Η πρώτη εκδότρια διάβασε Ἄπαρος, το όνομα του κατόχου της στλεγγίδας, χωρίς περαιτέρω σχολιασμό της ετυμολογίας και της δομής του αμάρτυρου αυτού ανθρωπωνυμίου. Μία νέα ανάγνωση προτείνεται εδώ, Ἄπαρος (στην ονομαστική). Το ανθρωπωνύμιο αυτό απαντά στη Θεσσαλία, επίσης κατά την αρχαϊκή περίοδο. Η ανάλυση της ετυμολογίας, του σχηματισμού και της σημασίας του ανθρωπωνυμίου συμβάλλουν και στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου της αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Αιανή, ετυμολογία ανθρωπωνυμίων, μορφολογία της αρχαίας ελληνικής, λεξιλόγιο, αρχαία μακεδονική.

THE NAME OF THE OWNER OF A FIFTH CENTURY BC STRIGIL FROM AIANI, MACEDONIA

ABSTRACT

The incised inscription on a fifth century BC strigil from Aiani, in Elimeia, Macedonia, is revisited. The first editor read Ἄπαρος, the owner's name, so far unattested and of unknown etymology and formation. A new reading is suggested here, Ἄπαρος (nominative), known also as a Thessalian personal name of the Archaic period. The etymology, the formation and the semantics of this personal name offer new evidence for the lexicon of ancient Macedonian.

KEYWORDS: Aiane, etymology of personal names, Greek word formation, lexicon, ancient Macedonian.

Μια ενεπίγραφη στλεγγίδα από την Αιανή της Μακεδονίας και η προσπάθεια ερμηνείας της εγχάρακτης επιγραφής είναι η ταπεινή μου συνεισφορά στο αφιέρωμα του περιοδικού *Fortunatae* στον Ángel Martínez Fernández, ελληνιστή στο Πανεπιστήμιο La Laguna, ο οποίος υπηρετεί με αφοσίωση εδώ και δεκαετίες τα ελληνικά γράμματα. Πρόκειται για άνθρωπο που αγάπησε όσο λίγοι την Ελλάδα και ιδιαίτερα την Κρήτη, με την οποία ασχολήθηκε σε πλήθος μελετών σχετικά με τα ενεπίγραφα μνημεία και την αρχαία διάλεκτό της.

Η Αιανή (χάρτης 1), κωμόπολη της δυτικής Μακεδονίας, φέρει το όνομα της κυριότερης πόλεως των Ελιμιωτών, ενός από τα έθνη της Άνω Μακεδονίας. Στον

DOI: <https://doi.org/10.25145/j.fortunat.2020.32.34>

FORTUNATAE, N° 32; 2020 (2), pp. 519-524; ISSN: 1131-6810 / e-2530-8343

Χάρτης 1. Τα μακεδονικά βασίλεια περί τα μέσα του Ε' αι. π.Χ., βλ. Σακελλαρίου 1992: 70, εικ. 38.

Θουκυδίδη (2.99.2) οι Ελιμιώτες και οι Λυγκηστές «και άλλα έθνη επάνωθεν» αναφέρονται ως Μακεδόνες, η επικράτεια των οποίων προσαρτήθηκε σταδιακά στο βασίλειο των Τημενιδών τον Δ' αι. π.Χ. Η Αιανή είναι μία από τις σημαντικότερες αρχαιολογικές¹ θέσεις της αρχαίας Μακεδονίας με πρώιμο επιγραφικό υλικό από την Εποχή του σιδήρου και εφεξής².

Η εγχάρακτη γάλινη στλεγγίδα που μας απασχολεί είναι ανασκαφικό εύρημα. Βρέθηκε στη νεκρόπολη της Αιανής (στη θέση Λειβάδια, τετράγωνο 44, τομή 4), ως κτέρισμα ανδρικής λακκοειδούς ταφής³.

Διαστάσεις του αντικειμένου: Μήκος 0,073 μ., πλάτος λαβής 0,024 μ. Ύψος γραμμάτων 0,00065 μ. (ό.π.).

Βάσει των συνευρημάτων και του σχήματος των γραμμάτων, κυρίως του γράμματος κόππα που ανεγνώρισε η επί κεφαλής των ανασκαφών, η στλεγγίδα χρονολογήθηκε στο πρώτο τέταρτο του Ε' αι. π.Χ.

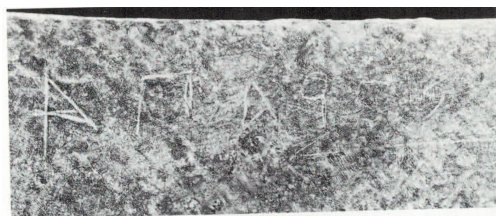
Το χάραγμα είναι δεξιόστροφο (εικ. 1), όπως φαίνεται από το πι, το οποίο έχει την πρώτη μορφή του, με βραχύτερη τη δεξιά κεραία. Τα γράμματα βαιίνουν μειούμενα από τα αριστερά προς τα δεξιά, πλην του όμικρον σε σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου, το οποίο είναι λίγο μικρότερο από το τρισκελές σίγμα που ακολουθεί.

¹ Σύνθεση των ανασκαφικών δεδομένων της Αιανής και της ευρύτερης περιοχής από την Karamitrou-Mentessidi, 2011.

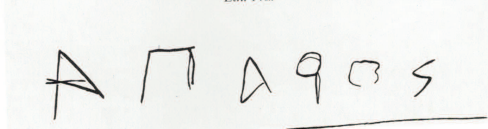
² Ειδικότερα για τις επιγραφές της Αιανής βλ. Panayotou, 1986, 1996, 2007.

³ Καραμήτρου-Μεντεσιδή, 2001α: 68.

Εικ. 14α.

Εικ. 14β.

Εικ. 1. Φωτογραφία και απόγραφο από την Καραμήτρου-Μεντεσιδή, 2001α: 68-69, εικ. 14α-β.

Βιβλιογραφία: Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2001α, 68-69, εικ. 14α-β (απ' όπου η εδώ φωτογραφία και το απόγραφο, εικ. 1)· (= *SEG* 49, 671).

Πρβλ.: Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2001β: 353 (αναφορά)· Hatzopoulos, *Bulletin Épigraφική* 2001, 266: «Αρακος (génitif ?)»· *SEG* 49, 776 (αναφορά)· *LGPN* IV (2005), λ. Ἄρακος (1).

Η πρώτη ειδοτρια αναγνώρισε το τέταρτο από αριστερά γράμμα ως κόππα και κατά συνέπειαν ανέγνωσε ένα (αμάρτυρο) ανθρωπωνύμιο, Ἄρακος, το οποίο θεώρησε ως το όνομα του κατόχου της στλεγγίδας, χωρίς περαιτέρω ανάλυση ή ετυμολόγηση. Όλοι οι ειδοτές υιοθέτησαν την ανάγνωση αυτήν χωρίς σχολιασμό.

Το χάραγμα επί στλεγγίδος δηλώνει συνήθως το όνομα του κατόχου σε γενική (κτητική) ή το αντίστοιχο πατρωνυμικό επίθετο (είμαι του Χ)⁴. Σε ορισμένες περιπτώσεις με εγγράραξη επίσης δηλώνεται ότι η στλεγγίδα είναι δημόσια περιουσία⁵.

Αν δεχθούμε την ανάγνωση της κ. Καραμήτρου, Ἄρακος, το όνομα είναι μορφολογικώς αναγνωρίσιμο. Πρόκειται είτε για τη γενική ενός αρσενικού ανθρωπωνυμίου που λήγει σε -αξ/-ακος, γνωστό και αρκετά διαδεδομένο επίθημα στον δωρικό κόσμο –αλλά και εκτός αυτού– σε κύρια (και προσηγορικά) ονόματα, τύπου Φύλαξ/-ακος, Σκύλαξ/-ακος, (λαϊκά) υποκοριστικά τύπου Στράβαξ/-ακος –συνήθως με υποτιμητική σημασία⁶, είτε για την ονομαστική ονόματος που προέρχεται από τα προηγούμενα, με επίθημα -ακος που καθιστά τους αθέματους σχηματισμούς θεματικούς, τύπου Φύλακος<Φύλαξ, Κόρακος<Κόραξ, Ίερακος<Ίεραξ⁷, συχνά με υποκοριστική σημασία.

⁴ Π.χ. Ἀντιμαχεία ἐμί, *SEG* 46, 827.

⁵ Π.χ. δεμοσίη Ε', *SEG* 46, 709.

⁶ Chantraine, 1933: 376-382· *GrGr* I: 497, § 4.

⁷ Masson, 1988: 72, 78-79 (= *OGS* III: 11, 17-18)· του ιδ., 1995-1996: 285 (= *OGS* III: 319).

Το κόππα (ϕ) αποδίδει κλειστό άηχο υπερωικό προ οπισθίου φωνήεντος /ο/⁸, πρβλ. Μάλῆρος, Κόρινθος, Ζ' /Στ' αι. π.Χ., LGPN III.A, λ. Μάλῆρος (2).

Αντίθετα, το θέμα του ανθρωπωνύμιου, δεν είναι προφανές. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει με επιφύλαξη ότι πρόκειται για παράγωγο του επιθέτου ἄπιος⁹ <ἀπό, με την έννοια «μακρινός», αν ενδεχομένως άλλα ανθρωπωνύμια, όπως Ἀπιάδας, Ἄπιος, Ἀπία¹⁰ παράγονται από την ίδια ρίζα. Με την κατάληξη -αρος το όνομα θα μπορούσε να σημαίνει «ο απόμακρος, ο απομονωμένος» αλλά τα παράλληλα δεν είναι βέβαια.

Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να επιστήσω την προσοχή στη φορά ορισμένων γραμμμάτων της επιγραφής. Είναι καταφανές ότι δεν έχουν όλα την ίδια κατεύθυνση: το πρώτο άλφα είναι δεξιόστροφο, ενώ το δεύτερο αριστερόστροφο, το πι και το τρισκέλες σίγμα είναι αριστερόστροφα. Το τέταρτο γράμμα, αυτό που θεωρήθηκε ως κόππα, είναι γραμμένο ως αριστερόστροφο ρω, όπως το άλφα που προηγείται. Το πέμπτο από αριστερά γράμμα είναι ένα όμικρον περίπου σε σχήμα παραλληλόγραμμου, μικρότερο από το ρω και το σίγμα.

Με αφετηρία την ανωτέρω παρατήρηση, θεωρώ ότι το εγχάρακτο όνομα επί της στλεγγίδος της Αιανής διαβάζεται ως Ἄπαρος (ονομαστική). Το ανθρωπωνύμιο Ἄπαρος απαντά και στο πολύ γνωστό ανάθημα του Δαόχου από τη Φάροσαλο της Θεσσαλίας στους Δελφούς (FD III [4] 460.1) που χρονολογείται στην περίοδο 337/6 - 333/2 π.Χ. Σύμφωνα με τις επιγραφές που συνοδεύουν τις μορφές, ένα από τα αγάλματα του συμπλέγματος παριστά τον γενάρχη, Ἀκνόνιο Ἄπαρου. Βάσει του στέμματος, ο Φαρσάλιος Ἄπαρος πρέπει να έζησε τον Στ' π.Χ. (LGPN III.B, λ. Ἄπαρος [1]).

Το ανθρωπωνύμιο Ἄπαρος συνδέεται ετυμολογικά με το επίθετο *πηρός* και τη γλώσσα του Ησυχίου *πηρόν· ἔστερημένον τῆς φωνῆς. ἔνιοι δὲ πεπηρωμένον καὶ βεβλαμ<μ>ένον αὐτοῦ τὴν διάνοιαν <...> τὸν <έ>νεὸν καὶ ἄφωνον, προπερισπωμένως δὲ τὸν τυφλόν* (B 599)¹¹. Οι σημασίες του *πηρός* είναι επομένως πολλές: «άλαλος, άνουσ, παράφρων, τυφλός», γενικότερα «ακρωτηριασμένος, ανάπηρος». Σε χριστιανικά κείμενα ο όρος *πηρός* δηλώνει τον τυφλό, τον τυφλωμένο πνευματικώς από την αμαρτία¹². Το επίθετο ἄπηρος (ἰων. και αττ.)¹³, ἄπαρος στη μακεδονική με στερεητικό ἄ-, σημαίνει «σώος, αβλαβής». Πρόκειται για ένα ευχετικό όνομα, μια άγνωστη ως τώρα μαρτυρία για το μακεδονικό λεξιλόγιο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

CHANTRAINE, P. (1933): *La formation des noms en grec ancien*, Collection Linguistique publiée par la SLP - xxxviii, Éd. Champion, Paris.

⁸ Lejeune, 1972: 33 § 24· Swift, 2014: 96 §2.a.i.

⁹ Βλ. DELG, λ. ἀπό· EDG, λ. ἄπιος.

¹⁰ LGPN III.A, στα λ.

¹¹ Hesych. III, π 2227, πρβλ. π 2228 και π 2229.

¹² Lampe, λ. *πηρός*: LBG 6, λήμματα *πῆρος*, *πηρωτικός*.

¹³ DELG, λ. *πηρός*.

- DELG = CHANTRAINE, P. (1968-1980, 2009): *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Nouvelle édition avec, en supplément, *les Chroniques d'étymologie grecque* (1-10), rassemblées par A. BLANC, Ch. de LAMBERTERIE et J.-L. PERPILLOU, Klincksieck, Paris.
- DGE = ADRADOS, Fr. (dir.) (1980 -): *Diccionario Griego-Español*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.
- EDG = BEEKES, R. (2010): *Etymological Dictionary of Greek* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 10/1 & 10/2), Brill, Leiden - Boston.
- FD III = POUILLOUX, J. (1976): *Fouilles de Delphes. III. Épigraphie. [4]. La terrasse du temple et la zone nord du sanctuaire*, Paris.
- GrGr = SCHWYZER, E. (1953): *Griechische Grammatik. Auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik*, Erster Band. *Allgemeiner Teil. Lautlehre, Wortbildung, Flexion* (Handbuch der Altertumswissenschaft II, 1), München.
- Hesych. = HANSEN, P. A. [rec. et emend.] (2005): *Hesychii Alexandrini Lexicon*, Volumen III: Π-Σ, Walter de Gruyter, Berlin - New York.
- KARAMHTPOY-MENTEΣIΔH, Γ. (2001α): «Νομός Κοζάνης: Νεώτερα επιγραφικά εύρήματα», στο I. ΤΟΥΛΟΥΜΑΚΟΣ (γεν. έποπτ.), *Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Επιγραφικής (Πρακτικά). Στήν μνήμη Δημητρίου Κανατσούλη, Θεσσαλονίκη 22-23 Οκτωβρίου 1999, Έταιρεία Ιστορικών και Επιγραφικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη*, 49-78.
- KARAMHTPOY-MENTEΣIΔH, Γ. (2001β): «Νομός Κοζάνης 1999: Άνασκαφές έν οδοίς και παραοδίωσ», *AEMΘ* 13, 1999 [2001], ΤΑΠ-ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 337-368.
- KARAMITROU-MENTEΣIDI, G. (2011): Chapter 5. «Aiani—Historical and Geographical Context», στο Robin J. LANE FOX (επιμ. εκδ.), *Brill's Companion to Ancient Macedon. Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC-300 AD*, Brill, Leiden - Boston, 93-112.
- LAMPE G. W. H. (1961): *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford University Press, Oxford.
- LBG = TRAPP, E. (erst.) (2007): *Lexikon zur byzantinischen Gräzität, besonders des 9.-12. Jahrhunderts*, 6. Faszikel (παλιγγενεσία-προσπελαγίζω), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- LEJEUNE, M. (1972): *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Klincksieck, Paris.
- LGPN III.A = FRASER, P. M. - E. MATTHEWS (ed.) (1997): *A Lexicon of Greek Personal Names*, Volume III.A. *The Peloponnese, Western Greece, Sicily, and Magna Graecia*, Clarendon Press, Oxford.
- LGPN III.B = FRASER, P. M. - E. MATTHEWS (ed.) (2000): *A Lexicon of Greek Personal Names*. Volume III.B. *Central Greece: From the Megarid to Thessaly*, Clarendon Press, Oxford.
- LGPN IV = FRASER, P. M. - E. MATTHEWS (ed.) (2005): *A Lexicon of Greek Personal Names*. Volume IV, *Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea*, Clarendon Press, Oxford.
- MASSON, O. (1988): «Les anthroponymes grecs à Délos», στο D. ΚΝΟΕΠΦΛΕΡ (dir.) avec la collaboration de N. QUELLET, *Comptes et inventaires dans la cité grecque. Actes du colloque de Neuchâtel en l'honneur de Jaques Trébeux*, Faculté des Lettres, Neuchâtel - Librairie Droz S.A., Genève, 71-80 [= OGS III, 10-19].
- MASSON, O. (1995-1996): «Quelques anthroponymes grecs et leur morphologie : noms composés et noms simples», *Verbum* 18: 281-288 [= OGS III, 315-322].
- OGS = MASSON, O. (2000): *Onomastica Graeca Selecta* III. Indices de C. DOBIAS et L. DUBOIS, Droz, Genève.
- PANAYOTOU, A. (1986): «An Inscribed Pithos Fragment from Aiane (West Macedonia)», *Kadmos* 25.2: 97-101.

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, Α. (1996): «Διαλεκτικές επιγραφές της Χαλκιδικής, της Μακεδονίας και της Αμφιπόλεως», στο *Επιγραφές της Μακεδονίας. Γ' Διεθνές Συμπόσιο για τη Μακεδονία, 8-12 Δεκεμβρίου 1993*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, 124-163.
- PANAYOTOU, A. (2007): «Macedonian among ancient literary tradition, 19th century debates and the new texts», στο I. HAJNAL (hrsg.), unter Mitwirkung von B. STEFAN, *Die altgriechischen Dialekte. Wesen und Werden, Akten des Kolloquiums Freie Universität Berlin, 19.-22. September 2001*, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Innsbruck, 385-392.
- SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Gieben, Leiden (1923-1971)· Gieben, Alphen aan den Rijn (1976)· Gieben, Amsterdam (1979-2005)· Brill, Leiden - Boston (2006 –).
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Μ. (1992): *Μακεδονία. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- SWIFT, N. (2014): «Alphabet, The Origin of the Greek», στο G. K. GIANNAKIS (gen. ed.), *Encyclopedia of Greek Language and Linguistics* 1, Brill, Leiden - Boston, 94-100.

